

NY MUSIK

i samarbete med
Rikskonserter och
Borås konstmuseum

Karlheinz Stockhausen – ett tonsättarporträtt

Zyklus för en slagverkare (1959)

Klavierstück V (1954)

Klavierstück IX (1961)

—paus—

Refrain för tre spelare (1959)

Kontakte för elektroniska klanger och två instrumentalister (1958–60)

Jonny Axelsson – slagverk

Fredrik Ullén – piano

Fredrik Hedelin – celesta, klangregi

Onsdag den 21 januari 1998, kl. 19.30

Museet, kulturhuset, Borås

Entré 50:- Medl. fri entré

Zyklus

Den 25 augusti 1959 uruppförde slagverkaren Cristoph Caschel *Zyklus* på öppningskonserten av "Darmstädter Ferienkurse für neue Musik". Med det hade ett nytt kapitel i musikhistorien inletts. *Zyklus* är det första komponerade solostycket för slagverk och det startade en närmast explosionsartad utveckling av solorepertoaren.

Zyklus är tryckt i ett spiralbundet partitur med onummerade sidor där interpreten fritt kan välja vilken sida som skall inleda och spelar därefter en komplett cykel som avslutas med den första klangen på inledningssidan. Verket är noterat på ett sätt som gör det möjligt att vända partituret upp-och-ner och läsa sidorna i omvänd ordning. Genomgående finns en tidskod noterad som gör att alla perioder blir lika långa. Verkets storform är en cykel av 17 perioder, karaktäriserade av nio dominerande instrument, där vart och ett når en klimax för att därefter långsamt försvinna. Genom att instrumenten bildar en ring runt musikern, roterar huvudpositionen för musikern medsols eller motsols, beroende på vilket håll partituret läses.

Jonny Axelsson

Klavierstück V och IX

I likhet med många andra tonsättare har Stockhausen i pianot funnit ett naturligt medium för experiment med nya kompositionstekniker. Han har också själv refererat till pianostyckena som sina "teckningar". De tidiga *Klavierstücke* från 50-talet är strängt genomförda musikaliska övningar, där olika seriella organisationsprinciper tillämpas på alla aspekter av det musikaliska råmaterialet. Samtidigt framstår Stockhausen i dessa verk som en av efterkrigstidens mest betydande pianistiska innovatörer, inte minst klangligt; med sin speciellt utvecklade, minutiöst exakta notation utforskar han effekterna av subtila skillnader i anslagsteknik, klangbalans och pedalthantering.

Klavierstück V från 1954 är organiserat i två skikt: en förgrund av metriskt noterade ackord och huvudnoter omges av friare gestaltade ornament och förslagsfigurer. Stycket består av sex kortare delar, vilka omärkligt övergår i varandra, med olika tempo och täthet i de olika delarna.

Klavierstück IX avslutades 1961 och har blivit ett av Stockhausens mest spelade verk. Han har här avlägsnat sig en hel del från de första pianostyckenas strikta serialism. Klangligt kan man höra tydliga referenser till elektroakustisk musik. Stycket inleds suggestivt med ett monotont, regelbundet upprepat ackord. Denna strängt periodiskt pulserande struktur upplöses sedan stegvis och musiken mynnar slutligen ut i frigjorda, oregelbundna figurationer i diskantregistret.

Fredrik Ullén

Refrain

Refrain komponerades 1959 för Berliner Festwochen och är en trio bestående av piano, vibrafon och celesta.

I traditionell musik är refrängen något återkommande i slutet på stroferna eller mellan varierade sektioner. I *Refrain* är en lugn, nästan statisk sammanhållning formad av ackord som successivt upplöses till melodier. Det klangliga flödet blir avbrutet, upplivat och stört sex gånger av en varierad refräng, som kännetecknas av drillar, cluster, en kort melodi eller en baston. Ögonblicken när de sex refrängerna dyker upp är varierande och väljs av interpreterna för en version.

Jonny Axelsson

Kontakte

Stockhausen arbetade med *Kontakte*, för piano, slagverk och fyrkanaligt band, i drygt två år (1958–60) vid västtyska radions elektronmusikstudio i Köln. Bandstämman kan även framföras separat, som ett självständigt verk, och får i sig räknas som en av de största konstnärliga och tekniska triumferna i den tidiga elektroakustiska musiken.

En bärande idé i *Kontakte* är, som namnet antyder, att sammanföra instrumentalt frambringade ljud med närbesläktade syntetiska sådana på en sådant sätt att vår perception, både av de främmande, elektroniska ljuden och de välbekanta instrumentala klangerna förändras och berikas. Bandstämman imiterar de instrumentala ljuden och skapar relationer och gradvisa övergångar mellan olika ljudtyper. Genom sammanmältningar och transformationer av välbekanta ljud uppstår nya, främmande klanger. I ett berömt avsnitt vid en psykologisk klimax i styckets mitt utnyttjar Stockhausen med stor effekt även en direkt övergång mellan ton och rytm (!) genom att gradvis decelerera frekvensen på en ton tills den via nedåtrusande glissandi övergår i en hörbar rytmisk pulsation.

Kontakte är även nyskapande när det gäller utnyttjande av olika rumsliga effekter, baserade på att både bandstämma och instrument projiceras från fyra olika grupper av högtalare vilka omger lyssnarna. Intressanta är också de rituella/sceniska inslagen med noggranna instruktioner för ljussättning och den centrala placeringen av de två gongarna, där exempelvis de båda instrumentalisterna möts vid en kulmination nära styckets slut. Stockhausen skriver själv om *Kontakte*: ”Att möta det välbekanta och identifierbara i det okändas och namnlösas områden, gör det okända än mer mysteriöst, fascinerande; omvänt blir det kända, till och med det gamla och banala, fullständigt nytt och levande i den nya omgivningen av det okända.”

Fredrik Ullén